

Wacław Dobrowolski

**RECENZJA KSIĄŻKI: DARIUSZ CZEKAJ,
POMIĘDZY WOJSKIEM A SPOŁECZNOŚCIĄ LOKALNĄ.
STUDIUM SOCJOLOGICZNE, OFICyna WYDAWNICZA
POLITECHNIKI RZESZOWSKIEJ,
RZESZÓW 2021, SS. 216.**

Zagadnienia dotyczące relacji cywilno-wojskowych nie są często poruszane w literaturze przedmiotu, chociaż w opracowaniach spoza Polski można dostrzec, że kwestie te są traktowane jako istotne nie tylko z punktu widzenia mieszkańców danych społeczności lokalnych, ale także i wojska. Aby relacje te były poprawne, wydawane są odpowiednie książki, opracowania, a także poradniki, które mają pomóc dowódcom jednostek wojskowych w tworzeniu właściwych relacji z daną społecznością¹. W Polsce tematyka ta dopiero od niedawna zaczyna stawać się istotna, a jej zagadnienia są poruszane w ramach socjologii wojska, socjologii grup dyspozycyjnych, socjologii bezpieczeństwa czy socjologii wojny. Co jest godne uwagi, autorów takich zagadnień jest niewielu, chociaż ich dokonania są nie tylko interesujące, ale także ważne².

¹ Patrz np.: Department of Defense, *Commander's Guide to Community Involvement*. Range Commanders Council Sustainability Group, Washington 2012, https://www.repi.mil/Portals/44/Documents/Primers/Primer_CommunityInvolvement.pdf

² Patrz m.in. na takie opracowania, jak: M. Cieślarczyk, *Społeczne konsekwencje restrukturyzacji sił zbrojnych w odbiorze lokalnych środowisk wojskowych*, Wojskowe Biuro Badań Społecznych, Warszawa 2000; M. Piotrowska-Trybull, *Jednostki wojskowe w rozwoju lokalnym w Polsce po 1989*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013; M. Piotrowska-Trybull, S. Sirko, *Uwarunkowania lokalne i regionalne funkcjonowania jednostek wojskowych na terytorium kraju*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013; S. Sirko, M. Piotrow-

Istotne jest także i to, że zainteresowania naukowe zagadnieniami socjologicznej problematyki grup dyspozycyjnych, wojska czy bezpieczeństwa realizowane są w ramach Wrocławskiej Szkoły Socjologii Grup Dyspozycyjnych, tym bardziej, że proces instytucjonalizacji tej subdyscypliny wiedzy jest na czwartym etapie, nazwanym etapem nauki ustabilizowanej³. Jej twórca i propagator, Jan Maciejewski z Uniwersytetu Wrocławskiego, a wraz z nim Aneta Baranowska, Eugeniusz Moczuk, Zdzisław Zagórski i wiele innych osób, przekazują swe doświadczenia i wiedzę w tym zakresie innym, tworząc tym samym socjologiczną szkołę naukową w sferze zagadnień związanych z wojskiem, wojskowością, grupami dyspozycyjnymi, bezpieczeństwem i zagadnieniami polemologicznymi i irenologicznymi.

Dołączył do nich Dariusz Czekaj, który zaprezentował książkę *Pomiędzy wojskiem a społecznością lokalną. Studium socjologiczne* wydaną przez Oficynę Wydawniczą Politechniki Rzeszowskiej w 2021 roku.

Należy zaznaczyć, że jest to publikacja, która w sposób całościowy i wyczerpujący ukazuje zagadnienia dotyczące socjologii wojska, socjologii wojny i socjologii grup dyspozycyjnych w powiązaniu z postrzeganiem przez mieszkańców społeczności lokalnej jednostki wojskowej, jaką jest 21. Brygada Strzelców Podhalańskich, która „wrosła” już w „pejzaż społeczny” Rzeszowa i innych miast dyslokacji jednostki. Istotne jest także i to, że autor pokazuje zagadnienia, które są nie tylko aktualne w obecnej rzeczywistości społecznej, ale także wskazują na nowe aspekty analizy funkcjonowania sił zbrojnych zarówno w świetle literatury przedmiotu, jak i badań własnych.

We wstępie do opracowania autor podkreśla, że oprócz zmian rozmieszczenia i strukturalnych wojska po 1989 roku doszła również nowa filozofia myślenia o samych wojskowych. „Żołnierze, którzy podlegali obowiązkowemu poborowi, coraz częściej byli kierowani do jednostek rozlokowanych w rejonach, z których pochodzili. Było to olbrzymią zmianą w podejściu do służby, jakie obowiązywało do tego czasu, tym bardziej, że wcześniej celowo kierowano żołnierzy w odległe od miejsca zamieszkania jednostki, po to aby zbyt mocno nie integrowali się z mieszkańcami tych miejscowości. Służąc w odległych rejonach kraju, żołnierze nie budowali głębszych relacji ze społecznością lokalną, wie-

ska-Trybull, *Zakres i siła oddziaływania czynników wpływających na współpracę jednostek wojskowych z lokalnym środowiskiem*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2015; S. Sirko, J. Kozuba, M. Piotrowska-Trybull, *The Military's Links with Local Communities in the Context of Sustainable Development*, „Sustainability” 2019, nr 1.

³ Na proces instytucjonalizacji socjologii bezpieczeństwa wskazuje opracowanie: E. Moczuk, *Instytucjonalizacja subdyscypliny socjologicznej. Studium instytucjonalizacji socjologii bezpieczeństwa* [w:] *Socjologia administracji in statu nascendi*, red. K. Motyka, R. Stec, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2013, s. 145–159.

dząc, iż po zakończeniu służby wojskowej prawdopodobnie nigdy nie pojawią się tam kolejny raz. Po zmianach rozpoczęli służbę „u siebie”, przygotowując się do obrony swoich własnych, małych ojczyzn” (Czekaj 2021: 6).

Podstawowym problemem badawczym, jakim zajął się autor opracowania, jest kwestia tego, „jak kształtują się wzajemne relacje między 21. Brygadą Strzelców Podhalańskich a mieszkańcami miejscowości, na terenie których rozmieszczone są jednostki wojskowe wchodzące w skład tejże Brygady?” (Czekaj 2021: 99). Trafny wydaje się sam wybór tematu opracowania, jak również określenie problemu badawczego, który do tej pory nie doczekał się zgłębionych analiz prowadzonych w sposób naukowy. Mnie, jako byłego wojskowego i żołnierza 21. Brygady Strzelców Podhalańskich, również ten problem zainteresował, co przełożyło się na napisanie recenzji tej publikacji.

Przystępując do szczegółowej analizy opracowania, należy zawrócić uwagę na to, że omawiana książka ma układ klasyczny i składa się z wyraźnie wyodrębnionych części: teoretycznej, metodologicznej i empirycznej. Publikacja liczy pięć rozdziałów.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Teoretyczne aspekty funkcjonowania militarnych grup dyspozycyjnych we współczesnej nauce* dokonana została analiza systemowa funkcjonowania wojska w ramach socjologii wojska, socjologii wojny oraz socjologii grup dyspozycyjnych. Autor wskazuje na genezę i główne nurty naukowe rozwoju tych subdyscyplin, jak również na przemiany, jakie w nich następowały wraz z ich rozwojem. Zaprezentowano także polski i zagraniczny dorobek naukowy w tym zakresie. W rozdziale tym dokonano opisu grup dyspozycyjnych wraz z ich podziałem i cechami wyróżniającymi na tle innych grup dyspozycyjnych. Na tej podstawie przedstawiono wojsko jako militarną grupę dyspozycyjną, a także analizę jej funkcjonowania. Podsumowując rozważania teoretyczne, autor przedstawił udział grup dyspozycyjnych w zapewnieniu bezpieczeństwa państwa, określił miejsce i rolę wojska w jego zapewnieniu, jak też obszary, w których grupy dyspozycyjne wzajemnie ze sobą współdziałają. Ważnym elementem omawianego rozdziału jest sięgnięcie do opracowań, które znane były w Polsce tylko ze źródeł pośrednich, a nie z ich oryginalnych pierwowzorów. Przykładem tego jest wykorzystanie oryginalnych prac napisanych przez zespół badawczy pod kierunkiem Samuela A. Stouffera, które obejmują cztery tomy opublikowane w latach 1949–1950 pod wspólnym tytułem *Studies in Social Psychology in World War II*⁴. Pierwszy z tomów odnosi się do indywidualnego przystosowania się do życia w wojsku żołnierzy o różnym pochodzeniu etnicznym i różnych doświadczeniach życiowych. Drugi opi-

⁴ G. Caforio, *Some Historical Notes* [w:] *Handbook of the Sociology of the Military*, red. G. Caforio, Publisher Springer US, New York 2006, s. 13.

suje postawy żołnierzy wobec wojny przed, w czasie i po walkach na frontach II wojny światowej. Trzeci z tomów przedstawia problemy kształtowania się opinii o wojsku i ich przemiany, a czwarty dotyczy ewolucyjnych zmian w wojsku, w tym przeistaczania się armii masowych w armie wyspecjalizowane, ekspedycyjne⁵. I to jest „wartość dodana” tego rozdziału.

Drugi rozdział publikacji, zatytułowany *Wojsko jako instytucja społeczna, system społeczny i organizacja społeczna*, poświęcony jest przedstawieniu wojska w świetle socjologicznej koncepcji instytucji społecznej, systemu społecznego i organizacji społecznej. Autor wskazuje perspektywę analityczną wojska jako instytucji społecznej, prezentuje jej definicje i podstawowe cechy. Następnie wskazuje, w jaki sposób wojsko wypełnia zadania jako instytucja społeczna, a także jaką pełni rolę w tym zakresie. W dalszej kolejności autor przedstawił definicje i cechy systemu społecznego, a następnie dokonał systemowego opisu wojska. Trzecim ujęciem, jakie podjął w tym rozdziale autor, jest przedstawienie wojska jako organizacji społecznej wraz z jej strukturą, cechami i zależnościami. Podsumowaniem rozdziału jest ocena militarnych grup dyspozycyjnych przez opinię publiczną w badaniach ogólnopolskich. Na zakończenie części teoretycznej autor stwierdza, że „traktowanie wojska jako jednej z grup dyspozycyjnych i prowadzenie badań w tym kontekście jest zasadne z uwagi na wielość zadań, jakie realizuje wojsko, służąc społeczeństwu, zadań, które wykraczają poza działania „stricte militarne” (Czekaj 2021: 44).

Rozdział trzeci, zatytułowany *Metodologiczne aspekty badań własnych*, opisuje metodologię badań własnych, wskazując na przedmiot i cel badań, opisując problemy i hipotezy badawcze, a także charakteryzując zmienne i ich wskaźniki oraz metody, techniki i narzędzia badawcze. Na wstępie rozdziału autor przedstawia powody podjęcia badań empirycznych w tym zakresie, podkreślając, że „podjęcie badań naukowych przez autora w tym obszarze wynika z jego zainteresowań tematyką wojskową, a także służby jako żołnierza zawodowego, a jego doświadczenia zawodowe, jako żołnierza, a także osobiste, jako dowódcy pododdziałów i oddziałów wojskowych zarówno w ramach 21. BSP, jak i innych jednostek wojskowych, w kraju i poza jego granicami na misjach pokojowych i stabilizacyj-

⁵ Patrz: S.A. Stouffer, E.A. Suchman, L.C. De Vinney, S.A. Star, R.M. Williams, *Studies in Social Psychology in World War II*, vol. I: *The American Soldier: Adjustment during Army Life*, Princeton University Press, Princeton, New York 1949; S.A. Stouffer, A.A. Lumsdaine, R.M. Williams, M.B. Smith, I.L. Janis, S.A. Star, L.S. Cottrell, *Studies in Social Psychology in World War II*, vol. II: *The American Soldier: Combat and Its Aftermath*, Princeton University Press, Princeton, New York 1949; C.I. Hovland, A.A. Lumsdaine, F.D. Sheffield, *Studies in Social Psychology in World War II*, vol. III: *Experiments on Mass Communication*, Princeton University Press, New York 1949; S.A. Stouffer, L. Guttman, E.A. Suchman, P.F. Lazarsfeld, S.A. Star, J.A. Clausen, *Studies in Social Psychology in World War II*, vol. IV: *Measurement and Prediction*, Princeton University Press, Princeton, New York 1950.

nych, pozwalają bardziej dogłębnie dokonywać analizy zjawisk zachodzących na styku wojsko–społeczeństwo” (Czekaj 2021: 88). Rozdział ten w sposób wręcz modelowy pokazuje kolejne kroki, jakie należy wykonać, aby móc prowadzić badania w środowisku wojskowym. Taka informacja powinna wejść do kanonu metodologii badań grup dyspozycyjnych, a także służyć innym badaczom tej tematyki, tym bardziej, że autor zamieścił wzór matematyczny i pełną procedurę obliczeniową doboru populacji. Istotną informacją jest to, że dokonał badań na populacji 1064 mieszkańców miast dyslokacji jednostek 21. Brygady Strzelców Podhalańskich i 843 żołnierzy, z podziałem na oficerów, podoficerów i szeregowych. A zatem populacja do badań była dosyć spora, co podnosi ich jakość. Prowadził także wywiady z „osobami znaczącymi” w badanych miastach.

W rozdziale czwartym, zatytułowanym *Mieszkańcy Rzeszowa i miast dyslokacji o 21. Brygadzie Strzelców Podhalańskich*, autor prezentuje wyniki badań prowadzonych wśród mieszkańców Rzeszowa, Przemyśla, Jarosławia, Niska i Kłodzka, czyli miast dyslokacji jednostki, na temat społecznych aspektów postrzegania 21. Brygady Strzelców Podhalańskich przez mieszkańców społeczności lokalnej, wskazując na jej więziotwórczą rolę w społeczności lokalnej, relacje cywilno-wojskowe oraz oczekiwania społeczne wobec zaangażowania się wojska w życie społeczne.

Rozdział piąty, zatytułowany *Więź społeczna żołnierzy 21. Brygady Strzelców Podhalańskich*, porusza zagadnienia zbliżone do tych przedstawionych w poprzednim rozdziale, ale z perspektywy żołnierzy 21. BSP. Autor prezentuje tu wyniki badań dotyczących opinii żołnierzy 21. BSP o swojej jednostce, ich zdania na temat wewnętrznych więzi społecznych, a także zarys procesu kształtowania się więzi społecznej żołnierzy 21. BSP ze społeczeństwem. W rozdziale zamieszczono także wyniki badań jakościowych przeprowadzonych wśród członków Stowarzyszenia Honorowych Podhalańczyków 21. Brygady Strzelców Podhalańskich im. gen. bryg. Mieczysława Boruty-Spiechowicza, skupiającego byłych żołnierzy jednostki, a także osoby zasłużone dla 21. BSP, na temat postrzegania przez nich jednostki. Autor w końcowym wniosku stwierdził, iż „wzajemne relacje pomiędzy 21. Brygadą Strzelców Podhalańskich a mieszkańcami rejonów dyslokacji jednostek Brygady przebiegają na wielu płaszczyznach (społecznej, ekonomicznej, środowiskowej, technicznej) i oparte są na tradycji oraz wzajemnym szacunku” (Czekaj 2021: 191).

W zakończeniu autor wskazuje, że mieszkańcy miast dyslokacji 21. BSP „żyli się” już z tą jednostką wojskową, traktując ją jako element „pejzażu społecznego” danych miast. Jest to istotna konstatacja z badań, a jej zwieńczeniem jest ostateczne zdanie w monografii, które brzmi: „biorąc pod uwagę uzyskane podczas badań wyniki i wnioski wynikające z weryfikacji hipotez szczegółowych, można stwierdzić, że hipoteza, która brzmi, iż wzajemne relacje pomiędzy 21. Brygadą Strzel-

ców Podhalańskich a mieszkańcami rejonów dyslokacji jednostek Brygady przebiegają na wielu płaszczyznach (społecznej, ekonomicznej, środowiskowej, technicznej) i oparte są na tradycji oraz wzajemnym szacunku, potwierdza się” (Czekaj 2021: 191).

Należy podkreślić, że omawiane opracowanie czyta się bardzo dobrze, nie jest ono przeładowane trudnymi i niezrozumiałymi pojęciami, a wywody autora są klarowne i logiczne, prowadzone od zagadnień najbardziej ogólnych do szczegółowych. Na podkreślenie zasługuje dobór literatury przedmiotu, który jest wyczerpujący w każdym aspekcie, a także liczne odwołania do najnowszej literatury naukowej zarówno krajowej, jak i światowej. Istotna jest także graficzna prezentacja danych liczbowych, ich poglądowa wizualizacja, która pozwala szybko dostrzegać szczegóły i śledzić wywody autora.

Poza warstwą merytoryczną, na której skupiła się zasadnicza uwaga recenzującego, nie bez znaczenia jest także oprawa estetyczna opracowania. Dotyczy to szczególnie okładki książki, której kolor khaki nawiązuje do koloru munduru wojskowego, co już sugeruje czytającemu, że tematyka publikacji mieści się w sferze wojskowości, a autorskie zdjęcia zamieszczone na okładce wskazują, że główny temat opracowania dotyczy relacji wojska ze społeczeństwem.

Podsumowując, należy stwierdzić, że opracowanie Dariusza Czekaja podejmuje bardzo aktualny temat więzi wojska ze społecznością lokalną. Praca jest przejrzysta, a jasno sprecyzowany problem badawczy, solidny dobór metod badawczych i ich dokładny opis pozwalają nabrać przekonania, że książka ta zawiera treści ważne zarówno dla instytucji wojska, jak i dla mieszkańców danych społeczności lokalnych, miast dyslokacji 21. BSP. Na uwagę zasługuje także wysoki poziom badań ilościowych i jakościowych oraz rzetelne opracowanie wyników empirycznych, a ponadto trafnie sformułowane wnioski z badań. Można mieć przekonanie, że autor ze swą tematyką badawczą lokuje się w czołówce osób zajmujących się zagadnieniami militarnych grup dyspozycyjnych, co jest kolejnym krokiem procesu instytucjonalizacji tej subdyscypliny socjologicznej.

Zachęcam zatem wszystkich zainteresowanych tą problematyką do przeczytania tej książki i przekonania się, podobnie jak ja, że jest ona nie tylko „dobra” merytorycznie, ale także świetna w warstwie językowej i edycyjnej.

Polecam.

Bibliografia

- Caforio G., *Some Historical Notes* [w:] *Handbook of the Sociology of the Military*, red. G. Caforio, Publisher Springer US, New York 2006.
- Cieślarczyk M., *Społeczne konsekwencje restrukturyzacji sił zbrojnych w odbiorze lokalnych środowisk wojskowych*, Wojskowe Biuro Badań Społecznych, Warszawa 2000.

- Czekaj D., 2021, *Pomiędzy wojskiem a społecznością lokalną. Studium socjologiczne*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów.
- Department of Defense, *Commander's Guide to Community Involvement. Range Commanders Council Sustainability Group*, Washington 2012, https://www.repi.mil/Portals/44/Documents/Primers/Primer_CommunityInvolvement.pdf [dostęp: 2.11.2021].
- Hovland C.I., Lumsdaine A.A., Sheffield F.D., *Studies in Social Psychology in World War II*, vol. III: *Experiments on Mass Communication*, Princeton University Press, New York 1949.
- Moczuk E., *Instytucjonalizacja subdyscypliny socjologicznej. Studium instytucjonalizacji socjologii bezpieczeństwa* [w:] *Socjologia administracji in statu nascendi*, red. K. Motyka, R. Stec, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2013, s. 145–159.
- Piotrowska-Trybull M., *Jednostki wojskowe w rozwoju lokalnym w Polsce po 1989*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013.
- Piotrowska-Trybull M., Sirko S., *Uwarunkowania lokalne i regionalne funkcjonowania jednostek wojskowych na terytorium kraju*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013.
- Sirko S., Piotrowska-Trybull M., *Zakres i siła oddziaływania czynników wpływających na współpracę jednostek wojskowych z lokalnym środowiskiem*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2015.
- Sirko S., Kozuba J., Piotrowska-Trybull M., *The Military's Links with Local Communities in the Context of Sustainable Development*, „Sustainability” 2019, nr 1.
- Stouffer S.A., Suchman E.A., De Vinney L.C., Star S.A., Williams R.M., *Studies in Social Psychology in World War II*, vol. I: *The American Soldier: Adjustment during Army Life*, Princeton University Press, Princeton, New York 1949.
- Stouffer S.A., Lumsdaine A.A., Williams R.M., Smith M.B., Janis I.L., Star S.A., Cottrell L.S., *Studies in Social Psychology in World War II*, vol. II: *The American Soldier: Combat and Its Aftermath*, Princeton University Press, Princeton, New York 1949.
- Stouffer S.A., Guttman L., Suchman E.A., Lazarsfeld P.F., Star S.A., Clausen J.A., *Studies in Social Psychology in World War II*, vol. IV: *Measurement and Prediction*, Princeton University Press, Princeton, New York 1950.